

UDK 9(474.5) «0/1»

Naujausi duomenys apie gotų santykių su baltais ir slavais prielaidas

Gudavičius E.

1. Įvadas

Baltų etnogenezeje tam tikrą vaidmenį suvaidino ir kontaktai su kitomis etninėmis grupėmis¹: slavais², ugruomiais³, neidentifikuotais pietų kaimynais⁴. Germaniškieji skoliniai baltų kalbose⁵ bei kalbinės baltų—germanų ar baltų—slavų—germanų paralelės⁶ kelia susidomėjimą ir baltų—germanų kontaktais. Vienas šios problemos klausimų yra baltų santykiai su gotais. Nuomonių skirtumai dėl gotų problematikos verčia pirmiausia išsiaiškinti svarbiausias dabartinės jos istoriografijos kryptis.

Sio straipsnio tikslas — aptarti kai kuriuos antikos šaltinius apie gotus, remiantis J. Kmiecińskiego monografijos⁷ duomenimis.

2. Kai kurie dabartinės gotų problematikos aspektai

Prie vienodos nuomonės dėl gotų protėvynės ir apskritai dėl jų archeologinių požymių neprieita⁸. Vis dėlto šiandien jau išryškėjo kai kurios produktyviausios metodinės kryptys ir perspektyviausi problemos požiūriai.

¹ Денисова Р. Я. Антропология древних балтов. Рига, 1975, с. 14.

² Алексеева Т. И. Славяне и германцы в свете антропологических данных.— Вопр. истории, 1974, № 3, с. 60.

³ Витов М. В., Марк К. Ю., Чебоксаров Н. Н. Этническая антропология Восточной Прибалтики. М., 1959, с. 104, 115—116, 127, 171, 177, 183.

⁴ Чебоксаров Н. Н. Некоторые вопросы этнической истории Советской Прибалтики в свете новых антропологических данных. — Тр. Ин-а этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Нов. сер., 1954, т. 23, с. 5.

⁵ Būga K. Rinkiniai raštai. V., 1951. T. 2, p. 85; Endzelins J. Senprūšu valoda. Rīga, 1943, lpp. 339; Trautmann R. Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Göttingen, 1910, S. 415.

⁶ Mažiulis V. Baltų ir kitų indoeuropiečių santykiai (Deklinacija). V., 1980, p. 323—327; Горнунг Б. В. Из предьстории образования общеславянского языкового единства. — В кн.: V междунар. съезд славистов (София, сентябрь 1962). Докл. советской делегации. М., 1963, с. 15—98; Вужак F. O stosunkach plemion litewskich z germańskimi.— Sprawozdania z czynności i posiedzień Polskiej akademii umiejętności, 1923, t. 28, N 1, s. 6.

⁷ Kmieciński J. Zagadnienie tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu Wschodnim w okresie wczesnorzymskim. Łódź, 1962.

⁸ Susidaryti vaizdą apie dabartinę gotų istoriografiją galima iš šių darbų: Kmieciński J. Min. veik., p. 38—77; Labuda G. O wędrowce Gotów i Gepidów ze Skandynawii nad Morze Czarne.— In: Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus. Wrocław etc., 1968, s. 213—215; Hachmann R. Die Goten und Skandinavier. Berlin, 1970, S. 145—220, 517—564; Шукин М. Б. Современное состояние готской проблемы и черняховская культура [далее— Современное состояние...].— Гос. ордена Ленина Эрмитаж. Археол. сб., 1977, № 8, с. 79—89; Strzelczyk J. Nowa hipoteza o pochodzeniu gotów [toliau — Nowa hipoteza...].— Studia histor. slavo-germanica, 1978, t. 7, s. 3—41.

Pirmiausia aiškėja, kad gotų klausimo nepadės išaiškinti dirbtinai sugriežtintas apsiribojimas viena šaltinių rūšimi, hiperkritiškas šaltinių vertinimas ir neatsižvelgimas į bendrąją problematikos perspektyvą. Ryškiausi tokios formaliosios metodikos pavyzdžiai yra K. Veibulo bandymas paneigti Jordano „Getikos“ istorinę tradiciją⁹ ir R. Hachmano siekimas kildinti gotus iš Mozūrijos¹⁰. Jie buvo pagrįstai sukritikuoti¹¹. Antra, dabar jau galima suvokti polemikos išdavas, liečiančias 2 svarbius archeologinius arealus: Rytų Pamarį ir Černiachovo kultūrą.

Rytų Pamaryje, net ir atsižvelgus į svarbią laipsniško ir mažai pastebimo skverbimosi tezę¹², neįmanoma paneigti to, kad erų sandūroje ar pačioje mūsų eros pradžioje pastebimi ateivių požymiai¹³. Tai verčia, visiškai pritariant tam, kad tiesioginio archeologinio ryšio mūsų eros pradžioje tarp Skandinavijos ir Rytų Pamario nėra¹⁴, kategoriškai skirti 2 dalykus, kurie iki šiol historiografijoje dažnai būdavo tapatinami: gotų archeologinės kultūros rodiklius Rytų Pamaryje ir jų analogiją būtent su Skandināvija mūsų eros pradžioje. Kartu tokie archeologiniai kompleksai, kaip, pvz., Vensiorų kapinynas¹⁵ ir kt., lieka labai svarbus gotų problematikai šaltinis.

Černiachovo kultūroje germanų komponentą patvirtina ne tik archeologiniai¹⁶, bet ir antropologiniai¹⁷ duomenys. Labai iškalbingas argumentas yra germanų runos¹⁸. Kartu ir abejojama kai kurių gotams priskiriamų požymių germaniškumu¹⁹, bet, matyt, čia reikia atsižvelgti ne į detales, o į esminius archeologinių reiškinių bruožus²⁰ skirtingoje geografinėje aplinkoje, į tokį sudėtingą reiškinį, kaip Romos provincijų kul-

⁹ Weibull C. Die Auswanderung der Goten aus Schweden. Göteborg, 1958.

¹⁰ Hachmann R. Min. veik.; Greta atmestos pagrindinės koncepcijos tenka pažymėti didelę šio darbo atskirų skyrių vertę ir apskritai jo didelę reikšmę gotų problematikai. Zr. knygos recenzija: Амброс А. К. — Сов. археология [далее — СА], 1974, № 3, с. 274—278; plg.: Strzelczyk J. Nowa hipoteza..., s. 29.

¹¹ Łowmiański H. Początki Polski. Warszawa, 1964. T. 1, s. 212—215; Labuda G. Min. veik., p. 216—219; R. Hachmano knygos recenzija: Клейн А. С. — СА, 1974, № 3, с. 278—284; Strzelczyk J. Z nowszych poglądów na najdawniejsze dzieje gotów. — Poznańskie Tow. przyjaciół nauk. Wyd. historii i nauk społecznych. Sprawozdania, 1976, N 94, z. 2, s. 45; Nowa hipoteza..., s. 8—9, 14—29.

¹² Kmieciński J. Min. veik., p. 149—154; Hachmann R. Min. veik., p. 279—432; Okulicz J. Studia nad przemianami kulturowymi i osadniczymi w okresie rzymskim na Pomorzu Wschodnim, Mazowszu i Podlasiu. — Archeol. Polski [toliau — AP], 1970, t. 15, z. 2, s. 419—497; Strzelczyk J. Nowa hipoteza..., s. 18—19, 22, 31—32.

¹³ Godłowski K. Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w Polsce Południowo-Wschodniej. — Roczn. Białostocki, 1974, t. 7, s. 14—15; Strzelczyk J. Nowa hipoteza..., s. 31; Щукин М. Б. Современное состояние..., с. 82.

¹⁴ Kmieciński J. Min. veik., p. 155.

¹⁵ Kmieciński J., Blombergowa M., Walenta K. Cmentarzysko kurhanowe ze starszego okresu rzymskiego w Węsiorach w pow. Kartuskim. — Pr. i mater. Muzeum archeolog. i etnograf. w Łodziu. Ser. archeolog., 1966, N 12, s. 37—128.

¹⁶ Тиханова М. А. Еще раз к вопросу о происхождении черняховской культуры [далее — Еще раз к вопросу...]. — Ин-т археологии. Кратк. сообщ. [далее — КС], 1970, вып. 121, с. 89—94; К вопросу о развитии черной металлургии в черняховской культуре [далее — К вопросу...]. — КС, 1974, вып. 140, с. 11—18.

¹⁷ Великанова М. С. Палеоантропология Пруцкого-Днестровского междуречья. М., 1975, с. 84—88; Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. М., 1975, с. 328—334.

¹⁸ Тиханова М. А. Следы рунической письменности в черняховской культуре. — В кн.: Средневековая Русь. М., 1976, с. 11—17.

¹⁹ Сымонович Э. А. Орнаментация черняховской керамики. — Матер. и исслед. по археологии СССР, 1964, вып. 116, с. 355—359; Древности Скандинавии и Прибалтики на территории культур полей погребений. — КС, 1973, вып. 133, с. 24—31.

²⁰ Plg.: Рикман Э. А. Указ. соч., с. 79—105.

tūrinė įtaka ir veikiausia su ja susijęs vad. „Keltų renesansas“²¹. Apskri-
tai gotų komponento buvimą Černiachovo kultūroje galima laikyti įro-
dytu²².

Tokiu būdu gotų archeologijoje buvo „apginti“ 2 jos atramos taškai — Rytų Pa-
mario ir Černiachovo kultūros germaniškieji komponentai. Pastaruoju metu galutinai iš-
ryškėjo, kad mūsų eros pirmaisiais amžiais Rytų Pamario archeologiniai požymiai išplito
į Mozūrijos ir Volynės sritis, kurios savo ruožtu pasirodė giminingos Černiachovo kul-
tūrai; nusibrėžė ir aiškus visų šių arealų chronologinis nuoseklumas²³.

Ypatinga vieta dabartinėje istoriografijoje priklauso minėtajai J. Kmiecinskio studijai²⁴. Ji jau įvertinta, bet įvertinta būtent to kuklesnio
uždavinio mastu, kurį sau buvo užsibrėžęs pats autorius, tesiekęs išaiš-
kinti, ar esama tiesioginio ryšio erų sandūroje tarp Rytų Pamario ir
Skandinavijos²⁵. Tuo tarpu kaip tik atkreiptinas dėmesys į Kmiecinskio
išaiškinto ištiso archeologinių požymių komplekso, ankstesnėje literatū-
roje siejamo su gotais, „persislinkimą“ iš Elbės į Vislos žemupį paskuti-
niais amžiais pr. m. e. — erų sandūroje²⁶. Poslinkių iš Elbės žemupio į ry-
tus idėja — ne naujiena²⁷, dabar ir kiti autoriai nurodo šią tendenciją²⁸,
tačiau smulkiausiai ir nuosekliausiai visa tai išdėstyta Kmiecinskio vei-
kale. Tad šiandien tenka kalbėti apie išaiškintą archeologinių požymių
komplekso „slinkimą“ nuo Elbės žemupio (per Rytų Pamarį) prie Juo-
dosios jūros.

Literatūroje jau būta hipotezių apie gotų atsikėlimą iš Skandinavijos
į Elbės²⁹ ar Oderio³⁰ žemupį, tačiau jos neturėjo rimtos archeologinės at-
ramos. Kmiecinskio darbas ne tik leidžia ištrūkti iš neįmanomos Rytų Pa-
mario — Skandinavijos mįslės rato, bet ir suteikia deramą vietą tiems
švedų ir lenkų archeologų duomenims, kurie kažkaip liko diskusijos nuo-
šalyje. Tuo tarpu O. Almgrenas, B. Nerimas ir K. Jaždževskis pažymėjo
įsidėmėtinus faktus: Gotlande Lateno laikotarpio raidoje pastebima spraga,
po kurios išryškėja glaudžios šios salos ir dalies Getalando analogijos;
be to, minėtu laikotarpiu pastebimi glaudūs ryšiai tarp nurodytų sričių ir

²¹ Теп пат, p. 22; Шукин М. Б. Черняховская культура и явление кельтского ре-
нессанса (к постановке проблемы). — КС, 1973, вып. 133, с. 17—23.

²² Strzelczyk J. Nowa hipoteza..., s. 19—20; Шукин М. Б. Современное состояние...,
с. 79—81; Советская историческая энциклопедия. М., 1974. Т. 15, с. 876.

²³ Тиханова М. А. Еще раз к вопросу..., с. 89—94; Кухаренко Ю. В. Волынская
группа полей погребений и проблема так называемой готско-гепидской культуры (тези-
сы доклада). — КС, 1970, вып. 121, с. 57—59; Еще раз о волынской группе полей поgre-
бений и о пути готов к Черному морю. — АР, 1971, т. 16, з. 1—2, с. 249—253; Ку-
харенко Я. V. Le problème de la civilisation "gotho-gépide" en Polésie et en Volhynie. —
Acta Baltico-Slavica, 1967, N 5, s. 19—40; Okulicz J. Min veik.: Niewęłowski A. Z
badań nad osadnictwem w okresach poznolateńskim i rzymskim na Mazowszu. Wroc-
ław etc. 1966; Strzelczyk J. Nowa hipoteza..., s. 33—39.

²⁴ Žr. 7 išn.

²⁵ Hachmann R. Min. veik., p. 235—236; Strzelczyk J. Nowa hipoteza..., s. 8;
Щукин М. Б. Современное состояние..., с. 81.

²⁶ Kmieciński J. Min. veik., p. 86—155, žemėl. 1—4.

²⁷ Plg.: Almgren O., Nerimas B. Die ältere Eisenzeit Gotlands [toliau — Die ältere
Eisenzeit...]. Stockholm, 1923, Bd 2, S. 140—141.

²⁸ Тиханова М. А. Еще раз к вопросу..., с. 89—94; К вопросу..., с. 15—18; Рикман
Э. А. Указ. соч., с. 103—105.

²⁹ Tymieniecki K. Ziemie polskie w starożytności. Poznań, 1951, s. 511—526, 606—
609, 644—649.

³⁰ Labuda G. Min. veik., p. 230.

šiaurės Vokietijos³¹. Vadinas, atgaline chronologija minėtasis gotų archeologinių požymių „slinkimas“ tartum „prasitęsias“ iki Skandinavijos ir konkrečiai Gotlando salos.

Šiandien, be abejo, šitoks gotų problemos sprendimas būtų per daug skubotas ir paviršutiniškas: Skandinavijos ir Elbės žemupio ryšiams nuodugnai išaiškinti reikia tokios pačios „generalinės revizijos“, kokią atliko Kmieciński Elbės žemupiui — Rytų Pamariumi. Nepaisant to, pravartu prisiminti, kad „gotų“ ir Švedijos „getų“ ar „gautų“ vardo etimologija yra ta pati³², kad gotų kalba genetiškai yra artima šiaurės germanams³³, kad šiaip išskiriant atskirą rytų germanų kalbų grupę, vis dėlto tenka skaitytis su gotų—skandinavų bendrybe³⁴. Todėl reikia rašytinius šaltinius apie gotus peržvelgti Kmieciński'o išvadų požiūriu.

3. Gotiskandza ir Jordano „Getika“

Aiškinimas, kad „Getikos“ minimas Baltijos jūros krantas (Gotiskandza), kur gotai atvyko iš Skandinavijos, reiškia Vislos žiotis, jau yra tapęs sunkiai bepajudinama mokslinė tradicija³⁵. „Getikos“ tekste po gotų išsilaiplinimo seka kova su ulmerugais³⁶ (rugijais)³⁷ ir daugiausia tai suvokiama kaip vieno meto įvykis. Prieš tokią interpretaciją pasisakė G. Labuda, nurodydamas, kad Vislos žiotys minimos visai kitoje pasakojimo vietoje, tesiejant jas su vėliau atvykusiais gepidais³⁸. Pastaroji Labudos išvada dabar tampa labai reikšminga. Tačiau kartu atsižvelgtina ir į tai, kad Skandzos salos aprašymas „Getikoje“ siejamas būtent su Vislos žiotimis³⁹. O minėtųjų įvykių susiejimas ar atskyrimas geriausiai matyti iš paties teksto, kuriame jie susiejami pasakymu „netrukus iš ten“ (unde mox)⁴⁰; t. y. Jordanas (event. Kasiodoras ar Ablabijus) juos skiria, bet supranta labai artimą jų chronologiją.

Kasiodoro surašyta Amalų genealogija neatitinka antikos šaltinių duomenų⁴¹. Antra vertus, kai kurie jos atstovai minimi gotų kilmės ger-

³¹ Almgren O. Die ältere Eisenzeit... Stockholm, 1914, Bd 1, S. 3—15; Almgren O., Nerman B. Die ältere Eisenzeit..., Bd 2, S. 133—141; Jażdżewski K. Pradzieje Pomorza Gdańskiego w I tysiącleciu n. e.—In: Województwo Gdańskie w XX-leciu Polski Ludowej. Gdańsk, 1965, s. 292—294. Jażdżewskio hipotezė beveik sutampa su Almgreno ir Nermano, tik labiau akcentuoja ne Gotlandą, o Švedijos pakrantę. Be to, būtent ji pateikia pilną perspektyvą nuo Gotlando—Švedijos iki Rytų Pamariumo.

³² Karsten T. E. Die Germanen. Berlin—Leipzig, 1928, S. 217; Schmidt L. Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen. München, 1941, S. 196.

³³ Гухман М. М. Готский язык. М., 1958, с. 30.

³⁴ Geschichte der deutschen Sprache. Verfasst von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Wilhelm Schmidt. Berlin—Leipzig, 1969, S. 47.

³⁵ Zr.: Schmidt L. Min. veik., p. 196; Łowmiański H. Min. veik., p. 214; Strzelczyk J. Nowa hipoteza..., s. 4—7; Kmieciński J. Min. veik., p. 9—10.

³⁶ „Ex hac igitur Skandza insula [...] Gothi quondam memorantur egressi: qui ut primum e navibus exientes terras attigerunt, illico nomen loci dederunt, nam odieque illic, ut fertur Gothiskandza vocatur. inde mox promoventes ad sedes Vlmerugorum, qui tunc Oceani ripas insidebant castra metati sunt eosque commisso proelio propriis sedibus pepulerunt [...]“ (Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum tomi V pars prior. Berolini, 1882 [toliau — MGH], p. 60).

³⁷ Labuda G. Min. veik., p. 227.

³⁸ Ten pat.

³⁹ “[...] insula magna, nomine Scandza, [...] cuius ripas influit Oceanus, haec a fronte posita est Vistulae fluminis, qui Sarmaticis montibus ortus in conspectu Scandzae septentrionali Oceano trisulcus inlabitur, Germaniam Scythiamque disterminans“ (MGH, p. 58).

⁴⁰ Zr. 36 išn.; plg.: Łowmiański H. Min. veik., p. 213.

⁴¹ Hachmann R. Min. veik., p. 50—55.

manų epe⁴². „Getikoje“ taip pat apeliuojama į senąsias gotų dainas⁴³. Iškreiptos, bet neabejotinos Hermanariko biografijos detalės perteikiamos viduramžių epo ar šio epo paveiktuose literatūros kūriniuose⁴⁴. Gotiško teksto poveikį tyrinėtojai atranda įvairiose „Getikos“ vietose⁴⁵. Galimas daiktas, kad ją rašant buvo naudojamosi net gotiškais rankraščiais⁴⁶.

„Getikos“ užfiksuotos Hermanariko epinės versijos detalės istoriškai yra tikslesnės už analogišką skandinaviškąjį jų atšvaistą⁴⁷. Ir vis dėlto VI a. pradžios gotų epe jau labai miglotai tesuvokiama, kas vyko IV a.⁴⁸, o ką bekalbėti apie dar ankstesnius įvykius. Neabejojant, kad „Getikos“ perteikiamos istorinės tradicijos pagrindą sudarė gotų didvyrių epas⁴⁹, šios tradicijos minimus faktus reikia vertinti epo masteliu: patys įvykiai verti labai rimto dėmesio, bet jų interpretavimas ir tarpusavio sąsaja yra labai iškraipyti. Iš to seka, kad „Getika“ yra svarbus skandinaviškosios gotų kilmės argumentas, bet ji nepasako, kur buvo Gotiskandza.

4. Netiesioginiai antikos šaltiniai apie gotus

Vislos žiočių mokslinė tradicija yra nulėmusi ir antikos šaltinių apie gotus aptarimą literatūroje⁵⁰. Kmiecinskio veikalas verčia kelti klausimą, ar šie šaltiniai neprieštarauja gotų lokalizacijai Elbės žemupio rajone paskutiniaisiais amžiais pr. m. e. — erų sandūroje.

G. Plinijaus Vyresniojo (Gamtos istorija, XXXVII, 35) nurodoma Pitejo iš Masilijos kelionė IV a. pr. m. e. viduryje pas kontinento pakrantėje gyvenančius „guionus“ kol kas atpuola: kai kas juos laiko „gutonais“ (gotais)⁵¹, bet tai veikiausiai iškraipytas „ingionų“ (ingevonų) vardas⁵².

Užtat svarbi yra antra Plinijaus žinia (Gamtos istorija, IV, 99—101), sietina su m. e. I a. viduriu⁵³: gotai, burgundai, varinai ir charinai priklauso germaniškajai vandilių grupei, kurios žiemrytinė padėtis Germanijoje aiškėja iš kitų grupių išsidėstymo: ingevonų (kimbrų teutonų, chaukų) — žiemvakariuose (P. K. Tacitas. Germanija, 2, 35—38)⁵⁴, istevonų — prie Reino, peukinų ir bastarnų — pietryčiuose, hermionų (t. y. herminonų)⁵⁵ — hermundurų, chatų, cheruskų) — viduryje⁵⁶. Galima sutikti, kad Plinijaus charinai identiški su Tacito harijais, sudarančiais lugių dalį⁵⁷. Lugių padėtis m. e. I a. nesikeičia: jie yra žiemrytiniai šių

⁴² Bruinier J. W. Die germanische Heldensage. Leipzig—Berlin, 1915, S. 110—111, 113.

⁴³ Schneider H. Germanische Heldensage. Berlin, 1962, Bd 1, S. 246.

⁴⁴ Ten pat, p. 243—249.

⁴⁵ Korkkanen I. The peoples of Hermanaric Jordanes „Getica“ 116. Helsinki, 1975, p. 73.

⁴⁶ Hachmann R. Min. veik., p. 46—47.

⁴⁷ Schneider H. Min. veik., p. 247.

⁴⁸ Bruinier J. W. Min. veik., p. 110—111.

⁴⁹ Łowmiański H. Min. veik., p. 213—215.

⁵⁰ Zr.: Schmidt L. Min. veik., p. 197—198; Łowmiański H. Min. veik., p. 211—256; Hachmann R. Min. veik., p. 117—144.

⁵¹ Zr.: Labuda G. Min. veik., p. 222; Hachmann R. Min. veik., p. 117.

⁵² Karsten T. E. Min. veik., p. 96.

⁵³ Łowmiański H. Min. veik., p. 216.

⁵⁴ Sennas A. Anthologia latina. K., 1923 [toliau — AL], p. 69, 82—83.

⁵⁵ Łowmiański H. Min. veik., p. 216—219.

⁵⁶ Древние германцы. Сборник документов. М., 1937 [далее — ДГ], с. 47.

⁵⁷ Łowmiański H. Min. veik., p. 219, 230—233.

dienų Čekijos kaimynai tiek I (Tacitas. Analai, XII, 29)⁵⁸, tiek ir II (Tacitas. Germanija, 43)⁵⁹ šio amžiaus pusėje. Kažkur rytuose ieškotini burgundai: jie kilę iš Bornholmo, K. Ptolemejus (II a. vid.) apgyvendina juos tarp Oderio ir Vislos vidupių⁶⁰, o H. Lovmianskio abejonės pastarąja informacija, net ir papildytos įvairiomis galimomis Liubošičų kultūros tiki-mybėmis⁶¹, neatmeta jų rytinės lokalizacijos⁶². Burgundų ir harijų — charinų gyvenvietės verčia I a. kažkur rytuose ieškoti ir gotų⁶³. Tačiau, antra vertus, Tacitas (Germanija, 40) varinus I a. pabaigoje apibūdina kaip langobardų ir anglų kaimynus kažkur Šlezvige ar Jutlandijoje⁶⁴. Rytinę varinų šaką mini Ptolemejus II a. viduryje (Geografija, II, 11, 12) apie Oderio žemupį⁶⁵. Tad vakarinės vandilių ribos m. e. I a. nėra aiškios, bet iš viso šių kilčių sritis nusibrėžia nuo Jutlandijos prieigų iki Vislos. Mūsų sąlygomis gotų sėkmingai (ar nesėkmingai) galima ieškoti tiek rytinėje, tiek ir vakarinėje nusibrėžusio ploto dalyje.

Vandilių sritis I a. pradžioje betarpiškai ribojosi su herminonais. P. Melos ir Plinijaus duomenimis, herminonai tuo metu gyveno dešiniajame Elbės žemupio krante ir buvo laikomi kraštinėmis germanų kiltimis⁶⁶. Tačiau dar I a. pr. m. e. viduryje herminonai svebai susidūrė su romėnais Galijoje (G. J. Cezaris. Galų karas, II, 2, 30—54)⁶⁷, o pačioje m. e. I a. pradžioje markomanai įsikūrė Čekijoje (Strabonas. Geografija, I, 2; V. Paterkulas. Romos istorija, I, 108)⁶⁸. Kitaip sakant, Melos ir Plinijaus informacija apibūdina tik herminonų dalį (už Elbės) ir jų „pakraštinius“ pavadinimas, dar taikomas jų visų atžvilgiu, m. e. I a. viduryje jau buvo aiškus anachronizmas. Beje, mums rūpimu klausimu šis anachronizmas yra labai iškalbingas. Be jo pažymėtina dar ir tai, kad Ariovisto kariuomenėje būta iš Jutlandijos atėjusių harudų, tačiau geriausiai Jutlandijos tautų judėjimą I a. pr. m. e. liudija garsusis kimbrų ir teutonų žygis. Iš viso to matyti, kad šiame amžiuje į pietus veržiasi ne tik herminonai, bet ir jų šiaurės kaimynai, t. y. I a. pr. m. e. herminonai buvo spaudžiami iš šiaurės ir dešiniajame Elbės žemupio krante nebuvo ramu.

Judėta čia ir m. e. I a. Amžiaus pradžioje bent jau žymi langobardų dalis gyveno kairėje Elbės žemupio pusėje, bet romėnų spaudžiama kėlėsi į dešiniąją (Strabonas. Geografija, VII, 2; Paterkulas. Romos istorija, I, 106)⁶⁹. Po Toitoburgo mūšio (m. e. 9 m.) kairysis Elbės žemupio krantas išliko reikšminga langobardų teritorijos dalis: jie aktyviai kišosi į chersukų reikalus m. e. 47 m. (Tacitas. Analai, XI, 17), I a. gale jie vadina semnonų (Tacitas. Germanija, 40), o II a. viduryje — chaukų ir angrivarių (Ptolemejus. Geografija, II, 11, 17) kaimynais⁷⁰.

⁵⁸ Oeuvres de C. C. Tacite traduites par C. L. P. Panckoucke. Annales [toliau — Oeuvres de C. C. Tacite...]. Paris, 1835. Vol. 2, p. 312.

⁵⁹ AL, p. 85.

⁶⁰ Schmidt L. Min. veik., p. 129.

⁶¹ Domański G. Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II—IV wieku. Wrocław etc., 1979.

⁶² Lowmiański H. Min. veik., p. 235, 240.

⁶³ Ten pat, p. 219.

⁶⁴ AL, p. 84.

⁶⁵ Schmidt L. Min. veik., p. 126.

⁶⁶ Lowmiański H. Min. veik., p. 214—280.

⁶⁷ C. Juli Caesaris Belli gallici libri VII cum A. Hirti libro octavo. Caunae, 1940, p. 16—32.

⁶⁸ Strabonis geographica. Curantibus C. Müllero et. F. Dübnero. Parisiis, 1853 [toliau — SG], p. 24; ДГ, c. 43.

⁶⁹ SG, p. 241; ДГ, c. 42.

⁷⁰ Oeuvres de C. C. Tacite..., vol. 2, p. 244; AL, p. 84; Schmidt L. Min. veik., p. 569, 571.

Išskyrus priskyrimą vandiliams, visi minėtieji faktai apie gotus nieko konkrečiau nepasako. Tačiau jie rodo, kad Elbės žemupio dešinysis krantas, sietinas su vandilių teritorija, erų sandūroje buvo įtrauktas į Germanijos etninių pakitimų verpetą. Šie duomenys, be abejo, neprieštarauja Kmiecinskio išvadoms.

5. Gotai ir Marobodo sąjunga

M. e. 18—19 m. kilmingas markomanų bėglys Katualdas, tuo metu gyvenęs pas gotus, su stipriu būriu įsiveržė į Marobodo valdas ir jį nuvertė (Tacitas. Analai, II, 62—63)⁷¹. Katualdo ekspedicija rodytų, kad iš gotų teritorijos pasiekti šių dienų Čekiją nebuvo jau taip sudėtinga⁷².

Tiesiogiai su markomanais gotai nesiribojo. Markomanų žiemryčių kaimynai m. e. I a. buvo didelė lugijų kilčių visuma⁷³, žiemvakarių — hermundurai, o už šių žemyn pagal Elbę gyveno semnonai ir langobardai (Strabonas. Geografija, VII, 1, 2; Paterkulas. Romos istorija, I, 106; Tacitas. Analai, II, 63, XII, 29 ir Germanija, 39—42)⁷⁴. Visas šias ir kitas kiltis, tarp jų ir butonus, m. e. I a. pirmąjį dešimtmetį buvo pajungęs Marobotas (Strabonas. Geografija, VII, 1, 2)⁷⁵. Vieni autoriai linkę „butonus“ vadinti iškreiptu „gutonų“ (gotų) vardu⁷⁶, kiti tuo abejoja⁷⁷, kokių nors apčiuopiamų kriterijų be paties vardo nėra. Mums svarbus ne tiek pats butonų identifikavimas, kiek duomenys apie Marobodo sąjungos apimtį.

Yra žinoma, kad Marobodo pajungti semnonai, kaip ir patys markomanai, buvo svebų kiltis, netgi jų žemėje būta svebų religinio centro; tuo tarpu lugijai markomanams tolimesni, be to, tai buvo didelis, stiprus kilčių kompleksas (Strabonas. Geografija, VII, 1, 2; Tacitas. Germanija, 39)⁷⁸. Nieko tiksliau nežinant apie lugijų pajungimo pobūdį, galima nurodyti kažkokius ryšius vakarinėje Marobodo sąjungos dalyje. Apibūdinamas Marobodo sąjungą, Paterkulas pažymi, kad ji apėmė visą tuo metu romėnų nenukariautą Germaniją (Romos istorija, I, 106)⁷⁹. Tai ne metafora: romėnų istorikas konkretizuoja, kad šiaurėje ir vakaruose Marobodo valdos susisiekė su Germanija (Ten pat, I, 109)⁸⁰. Ši „Germanija“ negalėjo būti Galijoje esanti Žemutinės Germanijos provincija, nes su pastarąja ribojosi cheruskai, sugambrai ir chaukai, kurie neįėjo į Marobodo sąjungą, o buvo romėnų pajungti (iki Toitoburgo mūšio). Tokiu būdu Paterkulas kalba apie Elbės ribą iki jos žiočių, dešiniąjį jos žemupio krantą laikydamas Marobodo valda.

⁷¹ Erat inter Gothones nobilis juvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodu, et tunc, dubiis rebus ejus ultionem ausus. Is valida manu fines Marcomanorum ingreditur [...] Maroboduo undique deserto non aliud subsidium quam misericordia Caesaris fuit“ (Oeuvres de C. C. Tacite... Paris, 1837. Vol. 1, p. 222).

⁷² Hachmann R. Min. veik., p. 137.

⁷³ Zr. 58—59 išn.

⁷⁴ Oeuvres de C. C. Tacite..., vol. 1, p. 224; AL, p. 83—85; SG, p. 241; ДГ, c. 42.

⁷⁵ SG, p. 241.

⁷⁶ Hachmann R. Min. veik., p. 117.

⁷⁷ Lowmiański H. Min. veik., p. 229—230.

⁷⁸ AL, p. 83—84; SG, p. 241.

⁷⁹ C. Velleji Paterculi Historiae romanae ad M. Vinicium Cos. libri duo. Polociae, 1805, p. 178.

⁸⁰ ДГ, c. 44.

Kas gyveno dešiniajame Elbės žemupio krante ir apskritai į rytus nuo Elbės, m. e. 7 m. Strabonas dar nežinojo (Geografija, VII, 1, 4)⁸¹. Po keliolikos metų įvykusio Katualdo žygio aprašymas leidžia manyti, kad gotai vis dėlto I a. I dešimtmetį graikams—romėnams buvo žinomi (Strabono butonai?) arba kad apie juos tesužinota šio amžiaus II dešimtmetį. Bet nepamirština, kad Elbę romėnai pasiekė kaip tik I dešimtmetį ir, kaip rodo Paterkulo reliacija apie Marobodo sąjungos vakarų sieną, kažką jau žinojo apie dešinįjį Elbės krantą net ir jos žemupyje. Iš viso to seka, kad romėnus pasiekė informacija pirmiausia iš Elbės dešiniojo kranto, o ne iš tolesnių rajonų, pasiekė būtent m. e. I a. I—II dešimtmečiais, o gotų vardas rašytiniuose šaltiniuose pasirodo kaip tik šiuo metu. Duomenys apie Marobodo sąjungą, parodydami, kad gotai m. e. I a. I pusėje ieškotini jos šiaurinėje periferijoje, tuo būdu patvirtina tą patį galimos jų lokalizacijos arealą nuo Elbės iki Vislos žiočių. Ir patvirtina ne bet kaip, o su tam tikru, nors ir nedideliu, akcentu į vakarinę šio arealo dalį.

Tai konstatuojant, reikia atsižvelgti į to meto politines aplinkybes. Gotai rėmė Marobodo priešą, o markomanų vado įtaka siekė ir dešinįjį Elbės žemupio krantą; todėl kyla klausimas, kaip suderinti su tuo galima gotų lokalizaciją šiame rajone. Bet, viena, Marobodas ne visas kiltis įtraukė į sąjungą jėga: buvo susitarta ir geruoju (Paterkulas. Romos istorija, I, 106)⁸², o tai ypač tikėtinas sąjungos periferijai atvejis. Antra, dvejais metais anksčiau prieš Katualdo žygį (17 m.) Arminijus pakirto Marobodo valdžią kaip tik vakariniame sąjungos areale: čia išsivadavo langobardai ir semnonai (Tacitas. Analai, II, 40)⁸³. Tad Katualdo ekspedicijos metu juo mažiau tikėtina, kad Marobodo valdžia siekė užupį Elbės žiotyse. Ieškant šioje vietoje gotų, galima pasakyti, kad ir pastarieji faktai tam neprieštarauja. Ieškant jų labiau į rytus, belieka konstatuoti, kad turimi šaltiniai apskritai nieko nepasako.

M. e. I a. viduryje romėnai jau žymiai geriau informuoti apie Baltijos pietų pakrantę: jų nurodomas gintaro kelio ilgis iš Prūsijos ar Pavislio iki Karnuntumo atitinka realybę (Plinijus. Gamtos istorija, XXXVII, 45)⁸⁴. I a. pabaigoje Tacitas (Germanija, 44) apgyvendina gotus „už lugių“, rugių ir lemovių kaiminystėje, II a. viduryje Ptolomejus nurodo jų gyvenvietes prie Vislos⁸⁵. Visa tai neprieštarauja lokalizacijai Vislos žemupyje, kur gotai ir ieškotini nuo m. e. I a. antro-trečio ketvirčio. Jų lokalizacija šio amžiaus pradžioje lieka neišaiškinta. Galima tik pasakyti, kad antikos šaltiniai neprieštarauja Kmiecinškio išvadoms, jei jo archeologinio komplekso požymius priskirtume gotams.

6. Išvados

1. Remiantis gotų klausimui skirtoje tarybinėje ir užsienio istoriografijoje išryškėjusių tendencijų palyginimu su antikinių šaltinių duomenimis, daroma išvada, kad skandinaviškoji gotų kilmė yra labiausiai tikėtina.

2. J. Kmiecinškio, O. Almgreno, B. Nermano ir K. Jaždževskio darbai nubrėžia hipotetinį gotų migracijos kelią: Gotlandas — Getalandas — Elbės žemupys — Vislos žemupys — Mozūrija ir Voluinė — Juodosios jūros pakrantė.

⁸¹ ДГ, с. 38.

⁸² ДГ, с. 43.

lum, sede regno etiam Marobodui suevae gentes. Semnones ac Langobardii defecere ad lum, sed segno etiam Marobodui suevae gentes. Semnones ac Langobardii defecere and eum [...] (Ōuvres de C. C. Tacite..., vol. 1, p. 186).

⁸⁴ ДГ, с. 54.

⁸⁵ AL, p. 85; Hachmann R. Min. veik., p. 139.

3. Spėjama gotų lokalizacija Elbės žemupyje datuotina paskutiniaisiais amžiais pr. m. e., o jų atsikraustymas į Pavislį — m. e. I a. pirmąja puse — viduriu.

4. Gotų istorinė tradicija „Getikoje“ atspindi realius įvykius, bet neperteikia realios jų tarpusavio sąsajos.

5. Antikos šaltiniai neprieštarauja gotų lokalizacijai Elbės žemupyje erų sandūroje.

6. Gotų lokalizacija Elbės žemupyje Lateno laikotarpiu pašalina pagrindinę kliūtį, trukdžiusią susieti Rytų Pamarį su jais m. e. pradžioje.

7. Gotų identifikavimas Rytų Pamaryje leidžia kalbėti apie neabejotinus jų kontaktus su baltais ir slavais m. e. I—II a.

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1979.XII.11

Новейшие данные о предпосылках отношений готов с балтами и славянами

Гудавичюс Э. С.

Резюме

Данные археологии и языковедения позволяют говорить об имевшихся контактах балтов и славян с германцами, но этот вопрос мало изучен. Составной его частью следует считать вопрос о взаимоотношениях между балтами и готами, так как готы — наиболее «уловимое» в науке восточногерманское племя.

В сложной готской проблеме не существует единого мнения ни о месте происхождения готов, ни о хронологии и районах их пребывания до III в. н.э. И все-таки некоторые положения в теперешней историографии себя уже оправдали. Сегодня уже не вызывает серьезных возражений признание культуры пришельцев в Восточном Поморье, появившейся примерно в I в. н.э. Стало ясно, что эта культура во II—III вв. распространилась на Мазовию и Волынь, а в дальнейшем влилась в черняховскую культуру. Эти явления обоснованно связываются с готами.

Камнем преткновения же стало отсутствие прямой связи между Скандинавией и культурой пришельцев в Восточном Поморье. Гиперкритический подход к готской исторической традиции, изложенной в «Гетике» Иордана и выводящей готов из Скандинавии, стимулировал появление трудов К. Вейбулла и Р. Гахманна, определяющих прародину готов на континенте. Эти труды также не получили признания. Связь готского и скандинавских языков слишком очевидна, а названия Еталанд и Готланд объяснимы их общей этимологией. Воздействие готского героического эпоса на «Гетику» несомненно. Тем самым к излагаемым в ней фактам следует отнести именно как к фактам исторического фольклора: связь между ними вряд ли достоверна, но сами они заслуживают наибольшего внимания.

В связи со всем этим особую важность в готской проблеме приобретает монография Е. Кмецинского. В ней выявлено, что археологический комплекс пришельцев в Восточном Поморье генетически связан с культурой нижней Эльбы последних столетий до н.э. В то же самое время работы О. Альмгрена и Б. Нермана говорят о тесных связях между Готландом и Еталандом, а в дальнейшем — между этими областями и нижней Эльбой в латенский период.

Упомянутые труды помогают вырваться из заколдованного круга «Скандинавия — Восточное Поморье». Наряду с этим новая постановка вопроса требует проверки данных античных источников. Они очень отрывчаты, но все же позволяют установить, что территория племенной группы виндилиев (в которую входили и готы) в I в. до н.э. и на стыке эр простиралась от низовьев Одера (или даже Вислы) до низовьев Эльбы. Именно во всем этом ареале, а не только в бассейне Вислы, следует искать готов до начала или даже до середины I в. н.э. (в дальнейшем их пребывание на Восточном Поморье не вызывает сомнений). По античным источникам также установлено: 1) до начала I в. н.э. греки и римляне не знали готов; 2) они ничего или почти ничего не знали, какие германские племена проживали на правом берегу нижней Эльбы; 3) первое известие о готах в античных источниках синхронно или почти

синхронно с временным установлением римской границы на Эльбе; 4) римское вторжение в северо-западную Германию вызвало передвижение германских племен на нижней Эльбе.

Балтийское взморье Германии входило в состав союза племен, возглавляемого Марободом, но за 2 года до антимарободского похода Катуальда, начавшегося с территории готов, Арминий подорвал власть маркоманского вождя именно на северо-западной периферии союза. Тем самым данные античных источников не противоречат локализации готов на правом берегу нижней Эльбы на стыке эр, хотя прямо и не подтверждают этого предположения.

Опираясь на античные источники и данные Е. Кмецинского, делается вывод, что готы передвигались из Готланда к Восточному Поморью через Етланд и нижнюю Эльбу.

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
11.XII.1979

Gudavičius E.

Newest data on preconditions of relations between the Gothes and the Balts and the Slavs